

AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE TEMEL BELİRLEYİCİ UNSUR OLARAK İNSAN HAKLARI

Dr. Mehmet ÖZCAN

Polis Akademisi Öğretim Görevlisi

ABSTRACT

Relations between Turkey and the EU began on 31 July 1959 when Turkey applied for the membership of the European Economic Community. Since then, the relations between the two, have never been what Turkey desired to be. In the years following the application, the EU has enlarged itself from six to fifteen member states. Another 12 prospective members are also ahead of Turkey on the way to the EU. The enlargement of the EU, with some other factors, has brought new barriers to Turkey's membership. But the obstacles to the full EU membership, do not only arise from the reservations of the EU, some considerable degree of the fault falls also on Turkey due to many problems such as military interventions. But the main obstacle to full membership is whether or not Turkey will comply with the so-called Copenhagen Criteria. In this article, one of those Criteria, namely "the institutionalised practices for democracy and legal order, and protection of human rights" will be examined. The effects of Turkish human rights practices on the EU-Turkey relations will be considered.

In the last days of 20th century, the relations between EU and Turkey have accelerated with the decision taken at the Helsinki Summit. In order to start the membership negotiations, Turkey has to produce serious effort in the short run in areas which pointed out in the Copenhagen Criteria. Otherwise she will miss the advantages of being a part of the modern West.

Key Words: Copenhagen Criteria, Human Rights, Turkey-EU Relations

Giriş

Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasındaki ilişkilerin 31 Temmuz 1959 tarihinde yapılan başvuru ile başlamasının üzerinden 40 yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, Türkiye'nin hala Avrupa Birliği'ne tam üye olarak kabul edilmemesinin temelinde bir çok neden yatmaktadır. Bu nedenleri, ne sadece Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı

taahhütlerini yerine getirmemesine,¹ ne de Türkiye'nin bu süreç içinde siyasi (özellikle demokraside meydana gelen kesintiler) ve ekonomik olarak geçirdiği sürecin yarattığı olumsuz ortama bağlamamız mümkündür. Bazen Avrupa Birliği üyelerinin Avrupa Birliği'ni, De Gaulle gibi Anlatik Avrupası değil, sadece Kara Avrupalıların Avrupası² olarak görme arzusu, bazen Helmut Kohl ve diğer Hristiyan Demokrat devlet adamlarının sadece Hristiyan birliği³ olarak görme arzusu ve bazen de Türk tarafının bir çeşit "ev ödevi" olarak nitelendirebileceğimiz ekonomik, hukuksal ve siyasal⁴ alandaki görevlerinin yerine getirmemesi,⁵ ilişkileri etkileyen ve engelleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenleri genel hatları itibarıyla; ekonomik, siyasal, stratejik, kültürel ve dinsel olarak beş ana gruba ayırmak mümkündür.⁶

Bu makalede, AB-Türkiye ilişkileri engelleyen bu nedenlerin tamamına değinilmeyecek, sadece siyasal alanda en önemli engel olarak ön plana çıkan Türkiye'deki insan hakları⁷ konusundaki eksikliklerin AB-Türkiye ilişkilerine yaptığı etkiler ele alınacaktır.

¹ Yunanistan vetosu nedeniyle yerine getirilmeyen mali yardımlar. Bkz: John Reymond, "The Next Mediterranean Enlargement Of the European Community" Dartmouth Publ., Aldershot, 1993, s.39.

² Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmalarda Topluluğa üyelik 6 kurucu ülke ile sınırlı tutulmamıştır. Avrupa Topluluğu Antlaşmasının 237. maddesine göre (ABA'nın O maddesi) her Avrupa ülkesi Topluluğa katılabilir. Bu bağlamda devam eden genişleme süreci, ilk olarak 1961 yılında İngiltere'nin tam üyelik için başvurması ile başlamıştır. Ancak Fransa bu talebi reddetmiştir. 1967 yılında talebini yineleyen İngiltere ile görüşmelere, ancak 1969 yılında Fransız Cumhurbaşkanı De Gaulle'nin görevinden ayrılmasından sonra başlanabilmektedir. Bakınız: Alan Dashwood & Derrick Wyatt, *Wyatt and Dashwood's European Community Law* (Sweet & Maxwell, 3. Baskı, 1993, London) s. 10.

³ Hollanda Dışişleri Bakanı van Mierlo'ya göre "Türkiye Müslüman devlet olduğu için Avrupa Birliği'nde yeri yoktur." Bkz: Stefan Avenarius, *Sueddeutsche Zeitung of Munich*, 06/03/1997. Ancak son dönemlerde Avrupadaki seçimlerde sosyal demokratların, hristiyan demokratlar karşısında kazandığı zaferler, özellikle Almanya'da 16 yıl aradan sonra Hristiyan Demokratların seçimlerde kaybetmesi Avrupa Birliği'nin "Hristiyan Batı Kültürü" temelinde dayandığı tezinin zayıflamasına yol açmıştır. Siyasi iktidarlardaki bu değişimin Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Bakınız: Faruk Şen, "Germany's Term Presidency and Turkey's Relations with the EU" *Insight Turkey* V.1, January-March, 1999,

⁴ Özellikle Türkiye'deki siyasetçilerin görevlerini yerine getirmediği konusunda bir eleştiri için bakınız: Metin Münir, "Türkiye AB'ye Adaydır ve Hep Aday Kalacak" NTV MAG, Yıl: 1, Sayı:2, Ekim 1999, s. 34.

⁵ Bu konuda bir eleştiri için bakınız: Metin Toker, *Milliyet Gazetesi*, 4 Aralık 1999.

⁶ John Reymond, a.g.e. s.17.

⁷ İnsan hakları sorununun her ne kadar siyasi mi, hukuki mi olduğu yönünde farklı düşünceler olsa da Avrupa Birliği'nin bu konuyu Kopenhag Kriterleri'nin siyasi boyutu olarak ele alması nedeniyle makalede siyasi bir konu olarak ele alınacaktır. Bkz: Avrupa

İlişkileri Belirleyen Temel Unsur Olarak İnsan Hakları Uygulamaları

Türkiye'deki insan hakları uygulamalarının AB-Türkiye ilişkilerine yapmış olduğu etki özellikle 1980 yılında yapılan askeri darbeden sonra daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Avrupa Topluluğu 1980 askeri darbesinden sonra 22 Ocak 1982 yılında Avrupa Parlamentosu'nun (AP) bazı ceza ve tutuklamalar sebebiyle Türkiye-AET Anlaşmasını Türkiye'de genel seçimlerin yapılmasına ve yeni parlamentonun teşkil edilmesine kadar askıya alınmasını kararlaştırması üzerine ilişkiler fiilen dondurulmuştur.⁸ Dikkat edilirse AP ilişkilerin askıya alınması kararını, askeri darbenin hemen arkasında değil, aradan iki yıldan fazla bir süre geçtikten sonra almıştır. Neden olarak askeri darbe değil, "insan haklarına" aykırı olarak yapılan tutuklama ve cezalar belirtilmektedir.⁹ AET Dışişleri Bakanları Konseyi 12 Eylül darbesinin hemen ardından 16 Eylül tarihinde aldığı kararında "Askeri yönetime zaman tanındığını ve bu sürede Anlaşma'nın durdurulmayacağını" bildirmiştir. Bu iki karardan, Avrupa Topluluğu'nun o dönemdeki tepkisinin temelinde askeri darbe olmakla birlikte asıl üzerinde durulan konunun insan hakları ihlalleri ve demokrasiye dönüş sürecinin uzaması olduğu anlaşılmaktadır. Dondurulan ilişkiler 16 Eylül 1986 tarihinde Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin toplanması ile tekrar normal seyrine dönmüştür.¹⁰ İlişkilerin tekrar başlaması ile 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye, Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu yapmıştır. 18 Aralık 1989 tarihinde Avrupa Topluluğu Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki Görüş'ünde, 1993 tarihinden önce yeni üye kabul edemeyeceklerini ve Türkiye'nin katılmadan, önce sosyal ve siyasal alanlarda gelişmesine ihtiyaç duyulduğunu açıklayarak reddetmiştir. Bu alanların en başında ise yine insan hakları ve demokratikleşme gibi konular gelmektedir.

Türkiye'nin tam üyelik yolunda "en önemli engel olarak önüne çıkan insan hakları uygulamaları", özellikle 90'li yıllarda,¹¹ Yunanistan'ın temel politikalarına yardımcı bir unsur olarak, her uluslararası platformda dile getirdiği bir konu olmuştur. Ali Tigril'in de

---

Birliği'nin genişlemeden sorumlu Komiseri Günter Verheugen ile yapılan söyleşi; Ahmet Yumrukaya, "Müzakereler 'Kopenhag Kriterlerine' Bağlı" *Dünya Gazetesi*, 15 Ekim 1999.

⁸ Turkish Dairy, "Chronology of Turkish-EU Relations" *Insight Turkey*, V.1, January-March, s. 161.

⁹ AP bu dönemde sık sık AB-Türkiye ilişkilerini bloke etmiştir. 1980 askeri darbesinden sonra AP, Türkiye'deki insan hakları konusu ile ilgili olarak, 11 adet karar almıştır. Bu kararlarda temel olarak, siyasi partilerin kapatılması, siyasi mahkumlara uygulanan idam cezaları, Kürtlere yapılan uygulamalar, işçi sendikalarının faaliyetlerinin kısıtlanması, polislin kötü muamelesi ve işkence konularını ele alınmıştır. Bkz: The Draft Report on the Human Rights Situation in Turkey (Rapporteur: Richard Balfour), PE 98.527/ res., 7. June 1985.

¹⁰ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, IMKB Borsası Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1996, s.686.

¹¹ Mart 1992 yılında Almanya'nın Türkiye'ye yapmış olduğu silah yardımını verilen silahların Güneydoğu'da PKK'ya karşı kullanıldığından dolayı durdurması üzerine insan hakları konusu yeniden gündeme gelmiş Özal Almanya'yı 'Hitler Almanya'sı' olarak suçlamıştır. Bkz: *Financial Times*, "Germany halts arm sales to Turkey", "Attack on Kurds sours friendship" 27 March 1992, "Kohl condemns Ozal over "Hitler" attack" 31 March 1992, Kohl stands firm in Turkey raw" 27 March 1992.

belirttiği gibi Türkiye'deki insan haklarına ilişkin her uluslararası komitede bir Yunanistan vatandaşının olması hiç de tesadüf değildir.¹² Tam üyeliğin önündeki önemli engeller Yunanistan ile aramızdaki sorunlar özellikle Kıbrıs sorunu ve insan hakları konusundaki uygulamalardır.¹³ Yunanistan, Türkiye ile arasındaki sorunların önüne insan hakları sorununu da getirerek kendi tezlerinin kabul edilmesinde bir baskı aracı olarak kullanmak yoluna gitmektedir.¹⁴

Amnesty International gibi NGO'ların¹⁵ raporlarında Türkiye'ye daha geniş yer ayırması ile birlikte, işkence ve insan hakları ihlalleri konularında eleştiriler gittikçe artmaya başlamıştır. Bu süreç ile birlikte Avrupa Birliği, Türkiye ile olan ilişkilerinde insan hakları ihlalleri konusunu daha sık gündeme getirmeye başlamıştır.¹⁶ Türkiye'nin içinde bulunduğu bölücü terör probleminin¹⁷ etkisiyle özellikle güneydoğu bölgesinde görev yapan emniyet güçlerinin bireysel hataları ile ortaya çıkan insan hakları ihlalleri ve işkence olayları, Türkiye'nin Ocak 1987'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru hakkını tanınması ile birlikte Avrupa'nın kurumsal olarak da ilgi alanına girince ilişkilerin temel belirleyicisi demokratikleşme ve insan hakları konuları olmuştur.¹⁸

Türkiye, Avrupa Birliği'ne girmese bile, küreselleşen dünyada üçüncü dünya ülkesi olmamak için bu konularda daha ciddi adımlar atmak zorundadır. Avrupa Birliği'nin insan hakları, demokratikleşme konularına 80'li yıllarda daha fazla önem atfetmesi ile eş zamanlı olarak, Türkiye'de PKK terörünün tırmanması, Türkiye'nin tam üyeliğine engel olmakta idi. Önce 12 Eylül askeri darbesi, ardından 1984 ve sonrasında ortaya çıkan terör ortamı, Türkiye'nin insan hakları konusunda yapması gereken iyileştirmeleri sürekli olarak ertelemesine neden olmuş, hatta terörle mücadele konusunda yapılan yeni yasal düzenlemeler ile belirli alanlarda özgürlüklerin daha kısıtlanmıştır. İnsan haklarından sorumlu bakanımız M.Ali İrtemçelik'e göre Türkiye 1975 öncesi demokratikleşme ve insan

¹² Ali Tigrel, " The Current Status of EU-Turkish Relations: February 1999", *Insight Turkey*, V.1, January-March, s.58.

¹³"Turkey At A Crossroads" www.iatelier.com/media/med-turkey

¹⁴ Dolayısıyla 17 Ağustos depreminden sonra Türk-Yunan ilişkilerinde bahar havasının esmesi, çok da gerçekçi bir durum değildir. Yunanistan'ın adaylık konusunda Helsinki Zirvesinde destek olacağı şeklindeki açıklamaları sadece kendi çıkarlarına en uygun politikalarının bir parçasıdır. O da, adaylık statüsü verilmiş Türkiye'yi Avrupa Birliği içinde kontrol etmek ve sorunların giderilmesinde Yunan tezlerini bu yol ile daha etkin dikta ettirme düşüncesidir.

¹⁵ Non-Governmental Organisation.

¹⁶ A.S. Fatemi, "Turkey Membership in EU- Pros and Cons" [www.http/.....](http://.....)

¹⁷ Öcalan'ın idamı ile ilgili olarak devletin daha esnek davranması sadece dış aktörlerin (AİHM,AB) değil, terör olaylarının azalmasına paralel olarak devletin soruna daha geniş bir açıdan bakmaya başlamasının da rolü vardır. Bkz: Taha Akyol, "Kürt Duyguları" *Milliyet Gazetesi*, 03/12/1999.

¹⁸ AİHM'nde Türkiye aleyhine açılan 2155 davanın 255'i işkence, 335'i köy yakma ve boşaltma, 96'ı yaşama hakkı ve faili meçhul cinayet konularından açılmıştır. Bkz: Orhan Sever, "İnsan Hakları" içinde, *Terörle Mücadele Ders Notları* Ankara, 1999, s.220.

hakları konusunda daha iyi durumda idi.¹⁹ Türkiye bu dönemde insan hakları konusunda AB'nin istediği iyileştirmeleri gerçekleştiremedi.

Avrupa Birliği, Gümrük Birliği Kararının imzalanması döneminde de, yine insan hakları uygulamalarının AB-Türkiye ilişkilerinin belirleyen temel unsurlardan biri olarak görmeye devam etmiş, tutumunu daha da sertleştirmiştir. AP, 14 Şubat 1995 tarihinde yaptığı toplantıda Türkiye'yi sert bir şekilde kınayarak, Türkiye'nin insan hakları ve demokratikleşme konularında iyileşmeye gitmemesi durumunda Gümrük Birliği'nin hayal olacağını ilan ederek bu konudaki net tavrını ortaya koymuştur.

İnsan Haklarına Yönelik AB Düzenlemeleri

7 Şubat 1992'de Maastricht'de imzalanan ve 1 Kasım 1993'ten itibaren yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA) F maddesine göre:

1. Birlik, hükümet sistemleri demokrasi ilkeleri üzerine kurulmuş olan üye ülkelerin ulusal kimliğine saygılı olacaktır.
2. Birlik, 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nce garanti altına alınan ve üye ülkelerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklandığı hali ile temel haklara, Topluluk hukukunun genel prensibi olarak saygılı olacaktır.²⁰

Yine Avrupa Topluluğu Antlaşmasına ABA ile eklenen "Gelişme İşbirliği" başlıklı XVII bölümünün 130u maddesinde, gelişmekte olan ülkeler ile ilişkilerde demokrasinin ve hukuk devleti ilkesinin gelişmesi ile insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması bir Topluluk politikası olarak benimsemektedir.²¹

Avrupa Birliği tam üye olacak aday devletlerde 21-22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag Zirvesinde alınan ve Kopenhag kriterleri olarak bilinen üç ön şart aramaktadır;

- a- Avrupa kimliğine sahip olmak, demokratik bir yönetim, insan ve azınlık haklarına saygılı kalıcı kurumlara sahip olmak,
- b- Piyasa ekonomisine ve Avrupa Birliği'nin rekabet ortamına ayak uydurabilecek kapasitede olmalı,
- c- Avrupa Birliği'nin siyasal, ekonomik ve parasal birlik gibi politikalarına uyum sağlama kapasitesine sahip olmalıdır.²²

¹⁹ *Milliyet Gazetesi*, 30/11/1999.

²⁰ Clive H.Church & David Phinmore, *European Union and European Community: A Handbook and Commentary on the 1992 Maastricht Treaties*, Prentice Hall /Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, 1994, s. 56-58.

²¹ Neill Nugent, *The Government and Politics of the European Union* MacMillan Press, London, 1994, s.405.

²² Haluk Günuğur, "Amsterdam Zirvesi, Gündem 2000 ve Türkiye" *Asomedy*, Eylül, 1997, s.19.

Bu kriterlerden demokratik bir yönetime sahip, insan ve azınlık haklarına saygılı kalıcı kurumlara sahip olmak şartı, Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin adaylığı için öne sürdüğü en önemli şarttır. AB Komisyon Başkanı N. Prodi, Kopenhag kriterleri içinde özellikle insan hakları konusuna değinerek "Bu (AB) bir birliktir. Kriterleri (Kopenhag) yerine getiren girer"²³ demek suretiyle bu şartların üyelik yolunda olmazsa olmaz şartlar olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Türkiye'nin bu kriterlere tamamen uyması hemen gerçekleşecek bir olay değildir. Karşılıklı belirlenecek bir süreç içinde Türkiye'den bu kriterlere uymasını ve gerçekleştirmesini beklemek daha yapıcı olacaktır.²⁴ Türkiye bu konuda (DGM'lerin sivilleştirilmesi gibi) iyiniyetli olarak gayret göstermektedir. Son olarak Abdullah Öcalan'ın idamı konusunda AİHM'nin ihtiyati tedbir kararına uyulacağı yönünde karar alınması, Başbakan Bülent Ecevit'in açıklamaları²⁵ Kopenhag kriterlerine uyum konusunda hükümetin niyetini ortaya koymaktadır.²⁶ Bu süreçte Avrupa Birliği demokratikleşmeye destek olsa belki Kopenhag kriterlerinin siyasi boyutunun bir an önce gerçekleştirilmesi mümkün olacaktır.

Avrupa Birliği 2 Ekim 1997'de imzalanan, Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren ve yukarıda zikredilen ABA'nın F maddesini 6. madde olarak değiştiren Amsterdam Antlaşmasında da, yine insan haklarına vurgu yapmış ve daha kesin ifadeler kullanmıştır. Bu maddeye göre;

Birlik, özgürlük, demokrasi, "insan hakları" ve temel hürriyetlere saygı, ve hukukun üstünlüğü prensipleri, üye devletlerin ortak sahip olduğu prensipler üzerinde kurulmuştur.

Avrupa Birliği kendi içinde insan hakları konusunda giderek önemini artıracak şekilde düzenleme yapınca bu konu ister istemez aday olacak ülkeler içinde önemi artan bir konu olmuştur. Avrupa Birliği aday ülkelerden özellikle demokrasi ve insan haklarına saygılı bir sisteme sahip olmalarını istemektedir. Çünkü AB sınırları içine yeni problemler almak istememektedir.²⁷ İnsan hakları, yüksek enflasyon, kapılar açıldığında iş aramak için büyük miktarda insanın AB ülkelerine göç etmesi, 60 milyonu aşan nüfusu ile AB organlarında fazla temsilci ile temsil edilme konusu, AB'yi Türkiye'ye karşı daha temkinli adım atmaya zorlayan temel etkenlerin birkaçıdır.

Lüksemburg Zirvesi ve Sonrası

²³ N. Prodi'nin 06/12/1999 tarihinde Brüksel'de NTV'ye verdiği demeç.

²⁴ Faruk Şen, a.g.m. s. 72.

²⁵ *Milliyet Gazetesi*, 5/12/1999.

²⁶ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'de 06/12/1999 tarihinde Bosna-Hersek Gezisine giderken uçakta gazetecilerin bir sorusu üzerine Öcalan'ın idamı ile ilgili olarak: "Avrupa'nın bir parçası isek orada hangi şartlar cari ise burada da aynı şartlar cari olmalıdır, o şartlara uymalıyız" demek suretiyle Ecevit ile aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.

²⁷ Murat Yetkin, "AB Kapısında Doğu-Batı İkilemi" NTV MAG, Yıl: 1, Sayı:2, Ekim 1999, s. 15.

12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesinde Avrupa Birliği'nin genişleme politikaları ele alınmış ve Türkiye dışında 11 ülke, aday ülke²⁸ olarak açıklanmıştır. Türkiye'nin aday ülke ilan edilmemesinin gerekçeleri olarak belirtilen politik ve ekonomik engeller arasında en önemli yeri, Türkiye'deki insan hakları ihlalleri, Yunanistan ile mevcut bulunan sorunlar ve Kıbrıs meselesi gösterilmektedir.²⁹ Avrupa Konseyi'nin 11-12 Aralık 1998 tarihinde Viyana'da yapmış olduğu Zirve toplantısının gündeminde yeniden yer alan Avrupa Birliği'nin genişleme süreci, daha önce yapılan zirvelerde olduğu gibi yine aynı nedenlerle Türkiye'nin dışlanması ile sonuçlanmış ve Türkiye hiç de hak etmediği bir konuma düşürülmüştür.³⁰ Diğer aday ülkelerin aksine Türkiye'nin tam üyelik yolundaki engelleri, ekonomik değil siyasi engellerdir.³¹ Unutulmamalıdır ki siyasi kararlar sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde değil, çıkar-sonuç ilişkisi çerçevesinde alınmaktadır.

Lüksemburg Zirvesi sonrasında Ankara'nın Avrupa Birliği ile diyoluğu kesmesi üzerine 15 Aralık 1997 tarihinde yaptığı açıklamada Alman Dışişleri Bakanı Klaus Kingel, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin "İnsan hakları, Yunanistan ile ilişkiler ve kürt sorununa bağlı olduğunu belirtmiştir.³² Bu dönemde Batı'da Türkiye'yi eleştiren sadece Kingel değildi. Hem Avrupa Birliği organları (özellikle AP) hem de Batı basını Türkiye'yi insan hakları ve demokratikleşme konularında ciddi şekilde eleştirmekte idi. Örneğin İtalyan *Il Foglio* Gazetesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile entegrasyonu önünde Kıbrıs sorunu, fundamentalizm, insan hakları ihlalleri gibi çok önemli sorunlar olduğunu,³³ yine diğer İtalyan gazetesi *La Repubblica* da Klaus Kingel gibi, Türkiye-AB ilişkilerini demokratikleşmeye, Kürt sorununa, insan haklarına ve Yunanistan ile ilişkilere bağlamakta idi.³⁴

Tabii tüm bu eleştirilerin temelinde Avrupa Birliği'nin demokratikleşme ve insan hakları konularında giderek daha hassas davranması ve yukarıda belirtildiği gibi anayasal metinlerinde bu konulara daha geniş yer vermesi önemli bir faktördür. Ancak unutulmaması gereken önemli bir nokta da Ülkemizde insan hakları ihlallerinin boyutudur. Nitekim Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, AGİT kapsamında ülkemize gelen Bill Clinton'ın Çankaya ziyaretinde yaptığı basın açıklamasında, Türkiye'de insan hakları ihlallerinin olduğunu, işkence yapıldığını açık bir şekilde belirtmiştir. Yine insan haklarından sorumlu Devlet Bakanı M. Ali İrtemçelik'de kendisi ile 29 Kasım 1999 tarihinde yapılan söyleşi de, Türkiye'nin insan hakları alanında çok iyi olmadığını belirtmiş

²⁸ Bu ülkeler: Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Slovenya, Polonya, Bulgaristan, Romanya, Estonya, Letonya, Litvanya, ve Kıbrıs Rum Kesimi'dir.

²⁹ Mehmet Özcan, *Avrupa Birliği'nde Fikri ve Sınai Haklar*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999, s.15.

³⁰ Murat Bendik, "The Vienne European Council of 11 and 12 December, 1998: Enlargement" *Insight Turkey* V.1, January-March, 1999, s. 50.

³¹ Hakan Hanlı, "EU-Turkish Relations" *Insight Turkey* V.1, January-March, 1999, s. 46.

³² Christopher Lockwood, "Snapped Turks Set to Withdraw EU Application" *Daily Telegraph*, 18 December 1997.

³³ *Il Foglio* Gazetesi, 01/31/1997.

³⁴ *La Repubblica* Gazetesi, 01/31/1997. Bu konuda daha farklı batı ülkelerinin basınının eleştirileri için bakınız: U.S. Information Agency Office of Public Liaison 14/03/1997.

ve özellikle 1984 sonrası PKK terörüne paralel olarak bu ihlallerin arttığını vurgulamıştır.³⁵ İrtemişlik insan hakları mekanizmasında işleyişin zamana ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Ancak Avrupa Birliği bu zamanın Türkiye'ye tanıyacağı konusunda iyimser olmak mümkün değildir. Avrupa Birliği'nin Türkiye temsilcisi Karen Fogg, Helsinki Zirvesi öncesinde, adaylığın ilan edilmesi için insan hakları ve diğer konularda önkoşullar ileri sürülmesinin doğru olmayacağını söylese de İsveç Dışişleri Bakanı Anna Lindh, Türkiye'nin insan hakları konusunda koşullar yerine getirilmediği için diğer aday ülkeler ile eşit görülmediğini yalın bir dille belirtmekte idi.³⁶ Lindh, Türkiye'nin bu konuda yapması gerekenleri sayarken ifade özgürlüğünün sağlanması, işkence ile etkin mücadele ve seçimle işbaşına gelmiş güneydoğu bölgesindeki belediye başkanları ile diyalog kurulması gereği üzerinde durmaktadır.

Avrupa Birliği Komisyonunun genişlemeden sorumlu Alman Komiseri Günter Verheugen de, üyelik müzakerelerinin başlamasının yukarıda belirtilen Kopenhag Kriterlerine bağlı olduğunu belirtmektedir. Verhaugen:

"Eğer Türkiye kendisine verilen adaylık statüsünü kabul ederse, (Aralık 1999'da kabul etti) Kopenhag kriterlerini tamamlama şansını bulabilir ve daha sonra AB'ye katılım müzakereleri yapacak bir ortak olabilir. Kopenhag kriterlerinden özellikle siyasi olanlarını Türkiye tamamlamamıştır ve o nedenle şimdi kendisiyle "katılım müzakerelerini" başlatamıyoruz. Tamamlandığında, tam üyelik müzakerelerine eşit bir ortak olarak gelebilir."³⁷

Verheugen'in de açıkça belirttiği gibi, Türkiye'nin Aralık ayında Helsinki'de yapılan Zirve toplantısında aday ülke olarak ilan edilmesi, kendisiyle hemen üyelik müzakerelerine başlanacağı anlamına gelmemektedir. Belirtilen alanlarda düzenlemeler yapılmadıkça tam üyelik müzakerelerine başlanılmayacaktır. Yapılacak olan sadece "**Antichambre**" yani bekleme odasına alınan Türkiye'nin yapacağı düzenlemeleri, daha yakın takip altına almaktır. Türkiye bu süreçte demokratikleşme ve insan hakları uygulamalarında pozitif düzenlemeler yapabildiği ölçüde Avrupa Birliği ile daha da yakınlaşacak yoksa ilişkiler 1997-99 arası dönemden farklı olmayacaktır. Bu düzenlemelerden öncelikle yasal düzenlemeler yapılması anlaşılrsa da, uygulamanın önemini gözardı etmemek gerekir. İnsan hakları konusunda kolluk güçlerinin yapacağı pozitif katkının AB-Türkiye ilişkilerinin önünün açılmasında ve hızlandırılmasında büyük etkisi olacaktır. AB'ye giden yol, Diyarbakır'dan önce mutlaka Karakola uğramak zorundadır. Askısız, işkencesiz bir Karakol, Polisin yüzakı olacağı gibi, Türk polisi'nin Türk dış politikasına yapacağı çok önemli bir katkı olacaktır.

³⁵ *Milliyet Gazetesi*, 30/11/1999.

³⁶ Didem Tuncay, Karen Fogg ile yapılan söyleşi. NTV MAG, Yıl: 1, Sayı:2, Ekim 1999, s. 24-25.

³⁷ Ahmet Yumrukaya, "Müzakereler 'Kopenhag Kriterlerine' Bağlı" *Dünya Gazetesi*, 15 Ekim 1999.

Sonuç

Kopenhag kriterleri içinde yer alan insan hakları konusunun, Türkiye-AB ilişkilerini belirleyen temel unsur olduğunu söylemek yanlış olmaz. AB-Türkiye ilişkilerinde İnsan hakları konusu, AB üyeliğinin olmazsa olmaz koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye bu alandaki reformlarını daha da hızlandırmak zorundadır. Ancak idam konusunda olduğu gibi sorunların çözümü geciktirilince, politikacılar, kamuoyu baskısı ve oy endişesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Sayın Ecevit'in Öcalan'ın kararının tartışıldığı günlerde "Türkiye'de uzun süredir idam uygulanmıyor. Avrupa Birliğine üyelik hakkımızı savunurken, idam cezasını Türkiye'de geçerli kılmak bir çelişkidir. İnşallah bu çelişkiyi aşarız" şeklindeki açıklaması idama karşı olduğunun net bir göstergesidir. Ama sayın Ecevit, Öcalan'ın idam edilip edilmeyeceği yönündeki soruya: "Daha henüz iç hukuk yolları tüketilmedi, bu aşama sona erdikten sonra, konu Bakanlar Kurulu'nun gündemine gelecektir. Bu aşamaya gelinceye kadar bu konuda şimdiye dek bir açıklama yapmadım, yapmayacağım."³⁸ demektedir. Sayın Ecevit, o dönemde yaptığı bu açıklamalar ile idama karşı olduğunu belirtse bile, konunun sıcaklığı ve kamuoyu tepkisi nedeniyle bir açıklama yapmamayı tercih etmiştir. Eğer bu konuda yapılacak düzenlemeler ülkenin gündeminde böyle bir konu yok iken ele alınmış olsaydı, şüphesiz çok daha kolay çözümlenebilecektir.

Avrupa Birliği, Türkiye'nin içinde bulunduğu ortamı iyi kavrayıp Türkiye'ye karşı tavrını belirlerken konuya daha gerçekçi yaklaşmalıdır. Yoksa Almanya'nın Ankara Büyükelçisinin "Öcalan'ı asarsanız AB'ni unutun" şeklindeki mesajları, AB - Türkiye ilişkilerine hiçbir katkısı olmayacaktır. Avrupa Birliği Türkiye'yi dışlamak yerine, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın adaylık sürecinde izlediği politikayı Türkiye'ye karşı da uygulasa, Türkiye'de demokrasinin tüm kurumlarıyla yerleşmesine ve insan haklarının sorun olmaktan çıkmasına pozitif bir katkı sağlaması mümkün olacaktır.³⁹

Helsinki Zirvesi'nde alınan karar Türkiye'nin demokratikleşme sürecine olumlu bir hava yakalamasına neden olmuştur. Önümüzdeki günlerde, Türkiye'nin adaylığı yönündeki bu karar ile insan hakları ve demokratikleşme konusunda ivme hızlanacaktır. Toplumun tüm kesimlerinin desteği var iken, gerekli düzenlemeler ve değişiklikler kısa sürede yapılması gerekir. Eğer bu süreç uzatılır ve bu arada Güneydoğulu Belediye Başkanları ve Karakollarda askı var iddialarına benzer iddia ve tartışmalar yeniden gündeme gelirse, hem içte yapılan düzenlemeler akim kalır, hem de AB'ye baskı yapması için yeni kozlar verilmiş olur. Sonuç olarak Ülkedeki topyekün AB'ye girme konusunda mevcut bulunan olumlu hava dağılılabılır. Böyle bir durumda AB'de baskılarını artırırsa, Türkiye yüzünü AB'den çevirir, içine kapanır, AİHM'in Öcalan'ın idamına ilişkin ihtiyati tedbir kararını uymaya yönündeki tavırdan vazgeçilir ve idam dosyası Meclise geciktirilmeden gönderilebilir. Bu ne Türkiye'nin ne de AB'nin lehine olumlu sonuçlar doğurur.

Avrupa Birliği yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye'yi aday ülke ilan ettikten sonra, üyelik müzakerelerine hemen başlamıştır. İnsan hakları, demokratikleşme ve diğer sorunlar "aday ülke" statüsünde çözümlendikten ve sorunlar aşıldıktan sonra üyelik müzakereleri başlanacaktır. Bu sürecin uzun veya kısa sürmesi Türkiye'nin elindedir. Bu düzenlemeler bir an önce hem yasal anlamda, hem de pratik anlamda yapılması gerekir.

³⁸ *Milliyet Gazetesi*, 5/12/1999.

³⁹ John Reymond, a.g.e. s. 44,47.

Dolayısıyla insan hakları uygulamaları, temel hak ve özgürlükler üzerindeki sınırların kaldırılması ve demokratikleşme gibi konular önümüzdeki yıllarda gündemde kalmaya devam edecektir.

Kaynakça:

- Alan Dashwood & Derrick Wyatt.**, *Wyatt and Dashwood's European Community Law* (Sweet & Maxwell, 3. Baskı, 1993, London) s. 10.
- Stefan Avenarius.**, *Sueddeutsche Zeitung of Munich*, 06/03/1997.
- Faruk Şen.**, "Germany's Term Presidency and Turkey's Relations with the EU" *Insight Turkey* V.1, January-March, 1999,
- Metin Münir.**, "Türkiye AB'ye Adaydır ve Hep Aday Kalacak" NTV MAG, Yıl: 1, Sayı:2, Ekim 1999, s. 34.
- Metin Toker.**, *Milliyet Gazetesi*, 4 Aralık 1999.
- John Reymond.**, *The Next Mediterranean Enlargement Of the European Community* Dartmouth Publ., Aldershot, 1993, s.17.
- Turkish Dairy.**, "Chronolgy of Turkish-EU Relations" *Insight Turkey*, V.1, January-March, s. 161.
- Rıdvan Karluk.**, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, IMKB Borsası Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1996, s.686.
- Ali Tigrel.**, "The Current Status of EU-Turkish Relations: February 1999", *Insight Turkey*, V.1, January-March, s.58.
- "Turkey At A Crossroads" www.iatelier.com/media/med-turkey
- A.S. Fatemi.**, "Turkey Membership in EU- Pros and Cons" www.http/.....
- Clive H.Church & David Phinmore.**, *European Union and European Community: A Handbook and Commentory on the 1992 Maastricht Treaties*, Prentice Hall /Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, 1994, s. 56-58.
- Neill Nugent.**, *The Government and Politics of the European Union* MacMillan Press, London, 1994, s.405.
- Orhan Sever.**, "İnsan Hakları" içinde, *Terörle Mücadele Ders Notları* Ankara, 1999, s.220.
- Haluk Günöğür.**, "Amsterdam Zirvesi, Gündem 2000 ve Türkiye" *Asomedy*, Eylül, 1997, s.19.
- Murat Yetkin.**, "AB Kapısında Doğu-Batı İkilemi" NTV MAG, Yıl: 1, Sayı:2, Ekim 1999, s. 15.
- Milliyet Gazetesi*, 30/11/1999.
- Mehmet Özcan.**, *Avrupa Birliği'nde Fikri ve Sınai Haklar*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999, s.15.
- Murat Bendik.**, "The Vienne European Council of 11 and 12 December, 1998: Enlargement" *Insight Turkey* V.1, January-March, 1999, s. 50.
- Hakan Hanlı.**, "EU-Turkish Relations" *Insight Turkey* V.1, January-March, 1999, s. 46.

Christopher Lockwood., "Snapped Turks Set to Withdraw EU Application" Daily Telegraph, 18 December 1997.

Il Foglio Gazetesi, 01/31/1997.

La Repubblica Gazetesi, 01/31/1997.

U.S. Information Agency Office of Public Liaison 14/03/1997.

Milliyet Gazetesi, 30/11/1999.

Didem Tuncay., Karen Fogg ile yapılan söyleşi. NTV MAG, Yıl: 1, Sayı:2, Ekim 1999, s. 24-25.

Ahmet Yumrukaya., "Müzakereler 'Kopenhag Kriterlerine' Bağlı" *Dünya Gazetesi*, 15 Ekim 1999.

Milliyet Gazetesi, 5/12/1999.

Güven Özalp., *Milliyet Gazetesi*, 3/12/1999.

Financial Times, "Germany Halts Arm Sales to Turkey", 27 March 1992.

Financial Times, "Attack on Kurds Sours Friendship" 27 March 1992.

Financial Times, "Kohl Condemns Ozal over "Hitler" Attack" 31 March 1992.

Financial Times, Kohl Stands Firm in Turkey Row" 27 March 1992.

Taha Akyol, "Kürt Duyguları" *Milliyet Gazetesi*, 03/12/1999.